

*Т. В. Михальченко,
старший викладач
Криворізький державний
педагогічний університет*

ВІДЛУННЯ БАРОКОВОЇ ЕСТЕТИКИ В РОМАНІ СІЛЬВИ ЖЕРМЕН «ДНІ ГНІВУ» (1989)

Михальченко Т. В. Відлуння барокової естетики в романі Сільви Жермен «Дні гніву» (1989).

Стаття присвячена вивченню художньої та стилістичної площин роману Сільви Жермен «Дні гніву» і виявленню в них елементів барокової естетики. Включення міфологічних архетипів, використання стилістичних фігур, характерних для бароко, розмивання межі між реальним та надприродним збільшує символічний заряд тексту та надає йому універсальність звучання. Можливо, цей синкретизм постмодерністської та барокової естетики лежить в основі унікальності стилю письменниці.

Ключові слова: архетип міфу, необароко, культурний код, інакомовлення, космічні першоелементи, поетика ткацтва, анаморфоз, метафора, ефект відлуння, анадиплозис.

Михальченко Т. В. Эхо барочной эстетики в романе Сильви Жермен «Дни гнева» (1989).

Статья посвящена изучению художественной и стилистической плоскостей романа Сильви Жермен «Дни гнева» и выявлению в них элементов барочной эстетики. Включение мифологических архетипов, использование стилистических фигур, характерных для барокко, размывание границы между реальным и сверхъестественным увеличивает символический заряд текста и придает ему универсальность звучания. Возможно, этот синкретизм постмодернистской и барочной эстетики лежит в основе уникальности стиля писательницы.

Ключевые слова: архетип мифа, необарокко, культурный код, иносказательность, космические первоэлементы, поэтика ткачества, анаморфоз, метафора, эффект эхо, анадиплозис.

Mykhalchenko T. Echoes of Baroque aesthetics in Sylvie Germain's novel "Days of Anger" (1989).

The article is devoted to the study of the artistic and stylistic planes of Sylvie Germain's novel "Days of Anger" and the identification of elements of Baroque aesthetics in them. The inclusion of mythological archetypes, the use of stylistic figures that are characteristic of the Baroque, blurring the line between the real and the supernatural increase the symbolic charge of the text and make it sound universally. Perhaps this syncretism of postmodern and baroque aesthetics is the basis of the uniqueness of the writer's style.

Key words: archetype of myth, neo-baroque, cultural code, allegory, cosmic primary elements, weaving poetics, anamorphosis, metaphor, echo effect, anadiplosis.

Сільві Жермен (1954 р. н.) є популярною та затребуваною авторкою сучасної французької літератури. Володарка престижних літературних премій («Феміна», Гонкурівська премія ліцеїстів), письменниця має свій оригінальний стиль, насичений ліричною тональністю та асоціативними аллюзіями. Вона належить до нової генерації письменників (Ж.-М. Ле Клезіо, М. Турнье), які у своїх творах повертаються до добре забутого старого (древніх міфів та легенд), перевіряють класику сучасністю, перепрочитують її у світі власного екзистенційного досвіду. Філософ за освітою, С. Жермен привносить у свої твори ускладнену символіку, біблійні запозичення, експериментує з різними видами умовного письма. Тяжіння до таких форм інакомовлення дозволяє посилити універсальне звучання твору, перевести його з рівня конкретної сюжетної ситуації у загальнолюдський вимір, підкреслити масштабність проблем і образів.

Бажанням більш досконало та детально дослідити її творчий метод зумовлено проведення численних наукових конференцій та колоквіумів серед сучасних французьких літературознавців (А. Гулен, І. Дотан-Робіне, А. Армелль, Ж. Пулюен та ін.). Більш дослідженими виявилися такі твори, як «Магнус» (2005), «Янтарна ніч» (1986), «Погляд Медузи» (1991), проте, роман «Дні гніву» (1989) не став предметом детального аналізу, що, власне, зумовлює **актуальність** запропонованої статті, **метою** якої є дослідження особливостей естетики даного твору.

В естетиці постмодернізму утвердився термін *необароко*, запропонований іспанським філософом Х. Р. де Бентосом, для визначення рис, притаманних літературі та мистецтву кінця ХХ століття, які виражають відчуття нестійкості та тривоги, орієнтацію на динамізм та домінування фрагментації і антиномій над цілісним та гармонійним. Ці відчуття непокоять митців та знаходять відображення у їх творах.

Роман С. Жермен — оригінальна і яскрава книга, де авторка змішує міметичні (життєподібні) та фантазмагоричні форми дійсності в єдиний сплав. Вона усвідомлено демонструє читачам, що межа між повсякденною реальністю і фантастикою може бути розмитою. Схоже на пласти бароко, коли ми не можемо вирішити, де дійсність, а де ілюзія. Сюжет не можна трактувати тільки в реалістичному ключі, це буде лише видима частина «айсбергу». Культурні і етичні коди, які зашифровані в романі, ведуть нас до барокової естетики. Письменниця намагається торкнутися основ світобудови, щоб знайти точку опори в цьому мінливому світі. Найбільш доступними і близькими до початку світу джерелами стають міф і символ. В них віддзеркалено те, що втрачено людством за всю його історію.

Дія розгортається в невеликому селищі, розташованому серед лісів Морвана. Простір, оточений лісами, місце невідомого і нерозумного,

постає перед нами як метафора архаїчного світу. Під абсолютним, неподільним правлінням Амбруаза Монпертюї, простір закриває і виключає можливості відкриватися іншим. Це — ізольована територія, і та атмосфера, яка там панує, не відноситься ні до якого закону, ні до якої вищої влади. Авторка створює алюзію на відомий давньогрецький міф про Талоса, запеклого стража острова Крит, який побивав камінням всіх, хто намагався втекти, а також чужинців, які насмілилися проникнути на його острів. Древні міфи та по-новому прочитані образи для багатьох письменників сучасності набувають особливої привабливості, *«завдяки багатоміжовій традиції свого осмислювання, міф перетворюється у багатозначну категорію, здатну висловлювати, ілюструвати, зазначати та символізувати широкую палітру смислів та виступати альтернативою цілісного та нечленованого образу світу»* [3, с. 305].

Не менш дивними виявляються і мешканці цього поселення, кожен з них уражений якимось видом безумства. Монпертюї збожеволів від любові і гніву, Едме Версле — безумна від материнського благоговіння перед своєю донькою, монументальною Ренет, в пишному тілі якої *«... роет лабиринты голод и возжеление»* [2, с. 25], Леже, який перестав рости, лишившись матері: *«... будто ждал возвращения блудной матери и боялся, что она его не узнает. Не узнает сына, которого запомнила мальшом в коротеньких штанишках»* [2, с. 60]. Цей дивний роздроблений світ, поданий у фрагментах, письменниця намагається упорядкувати і переплести, щоб скласти сенс, а не зруйнувати його. Вона зміщує межі смислу шляхом відкриття розповіді про надприродне, розширює периметр роздумів до ірраціонального. За думкою Л. Деманз [3], збирання розкиданих фрагментів є *поетикою ткацтва*, і вже само по собі належить до барокової естетики.

Письменниця використовує старі архетипи міфів, відроджуючи фантазматичні фігури, але не порушує ілюзії реальності, намагаючись засвідчити це деталями, які провокують реальний ефект. Так, образ Амбруаза Монпертюї має риси міфічного батька Тотему. Це архаїчна тоталітарна фігура, яка стурбована думками про збереження своєї імперії. Він не дозволяє синам оскаржувати батьківський деспотизм, не гребуючи ніяких методів. Монпертюї поневолив молодшого сина, відсторонивши його від виховання своєї улюбленої онуки, не дозволивши виконувати батьківські функції. Зі старшим сином він розриває відносини і змітає усі родинні зв'язки через його непокірливість, через рішення оженитися всупереч батькові на Рен Версле: *«Двое мужчин глядели друг другу в лицо, в сумерках черты их вырисовывались резче.*

Отец молча растянул пояс, снял его и, ухватившись за пряжку, размахнулся, чтобы сильнее стегнуть. <...> Удар пришелся прямо по лицу. Багровая полоса перечеркнула лицо Эфраима. Отныне он был обреченным, отверженным сыном. Его отбраковали, и он должен пасть, как срубленное под корень дерево» [2, с. 30]. Жорстокість і небажання підкоритися плину часу та закону зміни поколінь наближає образ Монпертюї до міфологічних образів Лайя та Хроноса, які ігнорували ритм та послідовність років, і ця помилка принесла їм загибель.

Таким чином, художній світ роману перебуває під знаком роздробленості, це світ, позбавлений гармонії, де панує хаос. Авторка вдається до барокових мотивів подвійності і мінливості, до універсалізму. Великий вплив на її естетику мала філософія Гастона Башляра (1884–1962), а саме, дослідження вченого з психоаналізу стихій. У творах Сільві Жермен важливу роль відіграють космічні першоеlementи (вода, земля, вогонь, повітря), що теж іде в руслі барокової естетики.

Так, герої роману знаходять себе у прямому контакті з природою. Цікавою з цієї точки зору є генерація дітей Ефраїма і Рен: сини Ранку, сини Дня, та сини Вечора. Брати, потужні як дуби, здавалося, вибрали їх тисячолітню міцність. Кожному з них властива якась риса, що пов'язує їх з природою (лісом, небом, річкою, звірами, тощо). Сільві Жермен оголює персонажа, він сприймається читачем переважно як природня людина, позбавлена гуманізму та ідей прогресу, але саме наодинці з природою герой відчуває щастя і гармонію, він знаходить і приймає себе. Наприклад, Жермен-Марі, якого прозвали Глухим Жерменом. З дитинства він був наділений гострим слухом, навіть тихий шепіт спричиняв йому біль, а високі, пронизливі звуки були зовсім нестерпними: *«... каждый звук в его ушах распадался на бесчисленное множество осколков. В каждом слышались мольба, приглушенный крик, стон»* [2, с. 76], і він став глухим, не від хвороби чи нещасного випадку — він не захотів більше чути: *«Однажды они с Мартеном-Скаредом рубили бук. И в эту минуту, когда ствол дрогнул, он почувствовал, как что-то надорвалось в нем самом, что-то дрогнуло вместе с подрубленным деревом. Как будто дрожь бука пронзила его тело. <...> Плотная, густая тишина застыла в нем. Упавший ствол лишил его слуха и одарил глухотой. С того дня он перестал слышать»* [2, с. 77].

Цікаво трактується в романі такий космічний першоеlement, як вогонь. За Г. Башляром, вогонь — єдиний зі стихій, що наділений властивістю приймати протилежні значення: добра і зла. *«Вогонь —*

це сяяння Раю і муки Пекла, ласка і катування. Це кухонне вогнище і апокаліпсис» [1]. Вогонь, який палає в душі Монпертюї, несе у собі дві протилежні іпостасі — вогонь пристрасті і вогонь ярості та гніву: «*Загубленная красота — вот что увидел в тот день Амбруаз Монпертюи, вот что томилло его долгие дни и многие годы, вот что жгло огнем его нутро, питало его гнев и страсть*» [2, с. 43].

Питання особистості посідає особливе місце у романному просторі твору, де йдеться про смисл людської екзистенції, про комплекс стосунків людини зі світом, який дається їй у чуттєвому сприйнятті. В пошуках себе герої зазнають анаморфозів. Згідно Ж. Дельозу, анаморфоз описує інволюцію істоти, яка відслідковує в глибині себе альтернативу. І це не зовнішня та раніше існуюча, а прихована інша, яка повинна бути викликана протягом анаморфозу: «*В анаморфозі істота розгортається і розгортає свою сплячу іншість. Саме ця складка визначає світ бароко, драпіруючи кручення матерії, з одного боку, і складки душі, з іншого*» (переклад наш. — Т. М.) [4, с. 12]. Наймолодший з братів, Блез-Марі, народився із заячою губою, за що його прозвали Блезом-Уродом. Він був для всіх страховиськом, але сприймав це спокійно. Обділений фізичною красою, хлопець мав інший дар — дар слова. Його голос був таким проникливим та мелодійним, що як тільки він починав говорити, будь-хто, почувши його, зупинявся й зачаровано слухав. Він любить і розводить бджіл, пояснюючи це таким чином: «*Они садятся мне на губы, наполняют мне рот ароматом и сладостью <...> Вот откуда мои слова: вылепленные из всех земных благостей, они льются с моих губ, как струя чистого меда, кружат во мне. . .*» [2, с. 89]. Ця конструкція, з початку недоступна для сприйняття, поступово складається в образ, який легко прочитується. Останнє дитя Ефраїма і Рен було відзначене печаткою божества під час свого народження: «*Перст Ангела Господня коснулся губ младенца, еще покоившегося в околоплодных водах, одновременно благословив его и повелев хранить молчание, не разглашая тайну, в которую был посвящен. <...> те, кто удостоен этого божественного касания, всю жизнь сохраняют на теле шрам, как след чудесной раны*» [2, с. 87]. В майбутньому він стане проповідником.

На стилістичному рівні роман вражає різноманітністю художніх засобів. Поетична насиченість тексту пробуджує уяву читача, утворює образи, які не завжди пояснюються причинно-наслідковими зв'язками. Велику роль у їх створенні відіграє метафора, один з улюблених засобів барокової поезії: «*Когда стариков настигает безумие, время для них обрывается. Это безумие подобно забывшейся в дупло сухого*

дерева сове: изнуренная голодом, холодом и страхом, она застыла бесформенной тенью и только хлопает огромными, неподвижными, невидящими глазами» [2, с. 5]. Майстер оксиморонів, письменниця створює нові образи, поєднуючи протилежні за змістом, контрастні поняття і відчуття: «... до горечи приторный, и до сладости горький аромат», «легкость громоздкого тела» [2, с. 101–102].

До стилістичних вмінь бароко ми можемо віднести ефект відлуння. На формальному рівні це проявляється у грі повторів, паралелізмів, антитез. Такими прикладами рясніє текст роману: «Уста превратились в рану, слова — в крик, слюна — в кровь. Красота смешалась со злодейством, любовь — с яростью. Возжеление со смертью» [2, с. 6]. Мова С. Жермен багата та відточена, фрази розкриваються, як крила метелика [5], наприклад, за допомогою анадиплозису, що представляє собою сполуку епіфори з анафорою: «В них звучала та же, что и в древесных стволах, песнь. Песнь, вечно нарушавшая безмолвие камня, песнь без мелодии» [2, с. 73].

Таким чином, барокова естетика в «Днях гніву» знаходить вираження на тематичному, образному та стилістичному рівнях. З іншого боку, авторська мова плавно переходить у внутрішній монолог героя, виражений невластне-прямою мовою, що є однією з репрезентативних рис постмодерністського роману. Класичний опис з вкрапленнями барокової стилістики ніби омиває всі елементи структури. Оцінка виникає зсередини: голос оповідача розчиняється у самій системі зображення дійсності. Можливо, це поєднання проникливого ліризму та барокової техніки і є основою дивного, унікального стилю С. Жермен.

Список використаної літератури

1. Башляр Г. Психоанализ огня. Глава 1. Огонь и почтительный комплекс Прометея. URL: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=71620&page=4> (дата звернення 5.09. 2020).
2. Жермен С. Дни гнева. Санкт-Петербург: Амфора, 2000. 298 с.
3. Можаяева А. Миф в литературе XX века: структуры и смыслы // Художественные ориентиры зарубежной литературы XX века. М.: ИМЛИ РАН, 2002. С. 305–330.
4. Deleuse G. Le pli. Leibniz et le baroque. Paris: Minuit, 1988. 262 p.
5. Demanze L. Silvie Germain: les plis du baroque. Colloque «Silvie Germain» 2007. P. 185–195. URL: <https://books.openedition.org/puc/10487#ftn13> (дата звернення 11.09.2020).